JAN KVIRENC

SVĚDKOVÉ ČESKÝCH DĚJIN

HISTORICKÝ MÍSTOPIS VOJENSKÝCH, POLITICKÝCH, EKONOMICKÝCH A KULTURNÍCH DĚJIN ČESKÝCH ZEMÍ

GRADA

GRADA®

JAN KVIRENC

SVĚDKOVÉ ČESKÝCH DĚJIN

HISTORICKÝ MÍSTOPIS VOJENSKÝCH, POLITICKÝCH, EKONOMICKÝCH A KULTURNÍCH DĚJIN ČESKÝCH ZEMÍ

Grada Publishing

Jan Kvirenc

SVĚDKOVÉ ČESKÝCH DĚJIN

Historický místopis vojenských, politických, ekonomických a kulturních dějin českých zemí

Vydala Grada Publishing, a. s.
U Průhonu 22, Praha 7
obchod@grada.cz, www.grada.cz
tel.: +420 234 264 401
jako svou 9814. publikaci

Odpovědný redaktor Petr Somogyi
Fotografie autor
Grafická úprava a sazba Jakub Náprstek
Počet stran 288
První vydání, Praha 2024
Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod a. s.

© Grada Publishing, a. s., 2024
© Jan Kvirenc, 2024
Cover Photos © Jan Kvirenc; public domain; CC-SA 3.0: Památník bitvy u Kolína 18. června 1757, Kolín, Prazak, 26. 1. 2007

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy
Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno. Automatizovaná analýza textů nebo dat ve smyslu čl. 4 směrnice 2019/790/EU a použití této knihy k trénování AI jsou bez souhlasu nositele práv zakázány.

ISBN 978–80–271–7658–8 (ePub)
ISBN 978–80–271–7657–1 (pdf)
ISBN 978–80–271–5167–7 (print)

OBSAH

Navigace v knize 6

Úvod 8

Hesla A–Ž 9

Poznámka k vyobrazením. 280

Bibliografická poznámka 280

Rejstřík hesel. 283

NAVIGACE V KNIZE

barevný pruh	strana
6.–12. století (raný středověk)	14, 26, 31, 46, 76, 80, 103, 130, 132, 141, 155, 157, 170, 183, 187, 202, 203, 204, 212, 213, 216, 232, 246, 248, 256, 257, 260, 263, 266, 272
13.–15. století (vrcholný a pozdní středověk)	11, 18, 33, 35, 36, 42, 45, 48, 54, 56, 57, 64, 65, 66, 67, 70, 72, 90, 92, 94, 97, 104, 105, 107, 121, 122, 123, 128, 133, 135, 141, 143, 150, 153, 154, 160, 163, 164, 173, 174, 177, 177, 178, 186, 189, 190, 191, 192, 195, 197, 205, 206, 220, 221, 222, 228, 229, 230, 230, 233, 234, 235, 240, 241, 242, 244, 245, 247, 254, 255, 258, 265, 269, 274, 276, 278
16.–18. století (raný novověk)	9, 10, 12, 20, 23, 25, 27, 29, 30, 32, 38, 39, 41, 47, 49, 52, 53, 57, 61, 69, 71, 77, 78, 84, 84, 86, 88, 93, 94, 97, 102, 108, 110, 110, 111, 113, 115, 116, 136, 139, 144, 151, 156, 159, 161, 163, 167, 168, 169, 181, 188, 194, 196, 197, 207, 209, 210, 224, 225, 226, 227, 234, 237, 238, 240, 250, 252, 259, 264, 266, 268, 271, 273
18.–19. století (novověk)	15, 16, 28, 34, 37, 38, 43, 50, 55, 59, 60, 62, 68, 73, 78, 81, 83, 87, 88, 91, 93, 96, 101, 106, 109, 112, 119, 125, 125, 127, 129, 131, 137, 139, 145, 147, 148, 149, 152, 158, 161, 162, 162, 164, 165, 166, 171, 172, 173, 181, 184, 186, 192, 193, 199, 199, 200, 201, 208, 210, 215, 216, 217, 219, 222, 236, 239, 243, 249, 253, 262, 267, 271
20. století (moderní doba)	19, 21, 22, 40, 44, 74, 82, 99, 118, 146, 175, 179, 198, 218, 231, 251, 277

MPR | městská památková rezervace
MPZ | městská památková zóna
POP | památkové ochranné pásmo
VPZ | památková zóna lidové architektury
KPZ | krajinná památková zóna

Aktuální počet obyvatel je vztažen k roku 2023. Některé citace z dobových pramenů jsme pro větší srozumitelnost nepatrně upravili a zpřehlednili.

ikona		strana
	Války, bitvy, šarvátky a další vojenské akce.	12, 14, 23, 26, 39, 48, 56, 65, 71, 73, 76, 77, 78, 84, 113, 132, 133, 141, 144, 150, 181, 184, 189, 206, 208, 210, 219, 220, 221, 225, 230, 235, 242, 255, 257, 258, 260, 278
	Politické události, diplomatická jednání, revoluce, dynastické spory a další.	36, 57, 57, 64, 80, 87, 90, 94, 112, 121, 123, 136, 141, 160, 161, 163, 164, 167, 170, 177, 187, 197, 200, 203, 205, 213, 222, 229, 231, 232, 240, 251, 254, 256, 263, 264, 266, 269, 272
	Význačné stavby, památná místa a hmotné památky.	9, 15, 21, 66, 68, 93, 94, 99, 108, 109, 110, 115, 118, 125, 127, 129, 148, 149, 155, 162, 169, 173, 183, 191, 216, 222, 224, 233, 239, 245, 271, 271, 273, 277
	Společenské instituce, zvláštní události a každodenní život.	19, 27, 30, 32, 33, 34, 40, 88, 91, 96, 119, 147, 152, 179, 181, 186, 207, 209, 217, 227, 241, 250, 252, 253, 259, 266
	Literatura, hudba, výtvarné umění, legendy a mytologie.	50, 54, 82, 86, 92, 103, 151, 157, 158, 161, 165, 173, 178, 190, 198, 199, 202, 212, 216, 226, 267
	Dějiny křesťanství, církví, světců a významných představitelů náboženských komunit.	25, 35, 61, 69, 97, 104, 107, 122, 130, 135, 156, 195, 204, 230, 246, 265
	Známé i méně známé epizody ze života význačných postav českých i evropských dějin.	9, 10, 11, 16, 18, 20, 22, 29, 31, 37, 38, 38, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 49, 52, 53, 55, 59, 60, 62, 67, 70, 72, 74, 81, 83, 88, 93, 97, 99, 102, 105, 106, 111, 116, 125, 128, 137, 139, 143, 145, 146, 153, 154, 159, 162, 163, 168, 172, 175, 177, 186, 192, 193, 194, 197, 215, 218, 228, 234, 234, 236, 237, 238, 240, 243, 244, 247, 248, 249, 262, 268, 274, 276
	Technické památky, význačné firmy, různé aspekty hospodářských dějin.	28, 43, 78, 84, 101, 131, 139, 164, 166, 171, 174, 188, 192, 196, 199, 201, 210

Úvod

Po boku kostela sv. Václava ve Voticích se nalézá zvláštní trojjediný pomník, odhalený roku 1937. Dominuje mu sice postava knížete sv. Václava (od Čeňka Vosmíka), ale pod ním se zprava i zleva seřadilo ještě vojsko blanických rytířů. A do třetice na čelních panelech najdeme jména prvorepublikových politiků. Nejstarší dějiny spolu s mýtem se tu spojily s oslavou dvacetileté demokracie Československé republiky.

Trojčlenná symbióza však zároveň limituje naše vyprávění. Budeme se věnovat dávnému knížeti? Nebo onomu blanickému mýtu, dotvořenému možná překvapivě až v 19. století? Či využijeme přesahu do století dvacátého? Nebo snad prozkoumáme reflexi těchto témat v historickém povědomí diváků? A to necháváme stranou dějiny samotného města…

Podobná volba nás přitom čekala u řady lokalit: předkládáme čtenářům ostatně na 270 hesel. Snažíme se pokaždé „zveřejnit" a zviditelnit příběh, který nepatří pouze regionu, ale je součástí velkých dějin zemí Koruny české, nicméně ke konkrétnímu místu přiřazujeme právě jen jeden (snad s výjimkou několika čtvrtí velkých měst). Časový rámec vrcholí s první světovou – „Velkou" – válkou, avšak v duchu votické skulptury nechybějí ani sondy do dějin moderních. Autenticitu navíc umocňujeme hojnými citacemi dobových pramenů.

Radostně souhlasíme s velikány historiografie Titem Liviem a Františkem Palackým, kteří shodně konstatovali, že *není bezmála jediné ulice, jediného náměstí, o nichž bys nemohl, procházeje jimi, prohlásit: Kamkoli vstoupíme, jdeme stopou dějin*. Takových „stop" – *míst paměti* – je takřka nepřeberné množství. Věříme, že se ve výběru mnohých jistě shodneme, ale stejně tak chápeme případnou nespokojenost s chybějícími lokacemi. Všechny tyto výtky jsou oprávněné.

Už nejednou jsme přiznali, že nás oslovilo krédo humanistického právníka a historika Jana Kocína z Kocinétu: *Historia tedy, má-li býti mistrem života lidského, tyto tři povahy a vlastnosti do sebe míti musí, totiž jistou a neomylnou pravdu, zřetedlnost a srozumitedlnost a soud rozumný, vtipný.* (1594) Neskromně přiznáváme, že se ho i tentokrát – spolu s vámi, pozornými čtenáři – pokoušíme naplnit.

BEČOV NAD TEPLOU

MPZ; první zmínka 1349 | komplex hradu a zámku proslavil nález vzácného románského relikviáře sv. Maura (1985) | 1930: 2384 obyvatel (z toho 186 Čechů); dnes 935

Bečov nabízí svého druhu vzácnou památku hrdelního práva – kamennou šibenici. Šlechtické i městské soudy, disponující hrdelním právem, nechávaly stavět dřevěné šibeniční konstrukce zpravidla za městem, a to i z hygienických důvodů (těla tu někdy visela dlouhý čas). A po-

Základy šibenice

každé nanovo, i když na stejném místě („šibeniční vrch"). Někde ale vrchnosti zbudovaly stálou a stabilní kamennou konstrukci, nesoucí dřevěná břevna, na něž se zavěšovaly provazy. Naše nejcelistvější (z 16. století), zachovaná až do výšky 4 metrů, je nedaleko odtud v Horním Slavkově. Bečovská šibenice vznikla asi kilometr od města po r. 1709. Má kruhový půdorys (průměr 5,6 m). Na zeď původně dosedaly tři nebo čtyři kamenné pilíře, sahající do výše 5–6 metrů, na nichž byly položeny trámy. Archeologové tu nalezli i kosti odsouzených. Hrdelní právo Bečovu i Slavkovu odebraly reformy Marie Terezie.

Kolem popraviště utvořil dav velký kruh, do kterého přivedli odsouzenou. Ještě naposledy byla otázána, zda lituje svých činů. (…) Po skončení svého díla kat vstoupil doprostřed kruhu a zvolal: „Pane městský soudce, konal jsem spravedlivě?" (poprava 1751)

BEČVÁRY

Poprvé 1265; 1054 obyvatel | jméno odvozeno od bečvářů, tedy bednářů | pozdně barokní zámek (1745–63) dostavěn rokokově 1766–74 generálem Laudonem (nepřístupný)

Lotyšský vojevůdce Ernst Gideon von Laudon (1717–90) zahájil r. 1744 strmou kariéru v habsburských službách. Velkokřížem svého řádu jej dekorovala Marie Terezie, coby polní maršál se za Leopolda II. dočkal výjimečného titulu *generalissimus*. – Při povýšení do panského stavu mu královna darovala malé středočeské panství Bečvárky, k němuž česky mluvící Laudon r. 1763 přikoupil sousední Bečváry; v jeho majetku zůstaly zhruba třináct let. Laudonovi rozhodně netrpěli hmotnou nouzí, ale i tak šlo o nejchudšího rakouského maršála. Architekt J. J. Wirch zámek obohatil o kapli a rokokové zahradní průčelí s hlavním sálem a působivým venkovním schodištěm; sochařskou výzdobu obstaral I. Platzer. Místní tradice nezapomněla na netradičního generálova sluhu Ivana, litevského podkoního, nebo na setninu hraničářských granátníků, jejichž ranní budíček byl zároveň signálem k zahájení práce na panských polích.

Náš statný Laudon Prusům dobré naučení dal, jim metlou po kantorsku notně vymrskal. Teď volají: Ó jé! A dávají se v běh, jim Laudon v patách, metlou pobízí je v spěch. A chudák Fricek s dlouhým nosem táhne zpět, když ze sta jeho hrdin mu jich zbylo sotva pět. (dobový popěvek)

Vstupní průčelí

BECHYNĚ

MPZ, do 18. století Bechyňský kraj | zámecký ostroh osídlen od pravěku | lázně od 18. století | 1. elektrifikovaná železnice u nás, trať Tábor – Bechyně (F. Křižík) | 1850: 2374 obyvatel, dnes 4882

Petr Vok z Rožmberka (* 1539) si chtěl koupí Bechyně v r. 1569 zajistit větší nezávislost na svém starším bratrovi, poněkud konzervativním a autoritářském vladaři domu rožmberského Vilémovi. Moderní beletristé a filmaři jej vylíčili jako přelétavého frejíře, polovzdělance a špatného správce rodového majetku. Opak je v zásadě pravdou, i když ve Vokově životě najdeme období, kdy si užíval bezstarostného žití renesančního velmože z nejbohatší rodiny v zemi. Zámek v Bechyni se ale současně díky jeho péči proměnil ve skvělé renesanční sídlo a samotný Rožmberk nikdy neopomíjel ani své intelektuální a mecenášské zájmy.

Poslední Rožmberk byl náruživým pijákem piva (nejraději rakovnického) i vína a na zámku pořádal i několikadenní hostiny. Zřejmě podle zahraničních vzorů (habsburský Ambras) dostaly pitky jakýsi ustálený řád. Provinilec proti pravidlům zábavy musel vypít pohár navíc a zapsat se do *pokutních register*. Zachovaly se z let 1573–76, potvrzují i s obrázky uvolněnou atmosféru. Avšak žádné velké sexuální výstřelky se tu neodehrávaly, nešlo o moc víc než erotické flirtování. Pijatik se celkem zúčastnilo na sto příslušníků rytířských rodin, věkem spříznění příslušníci panstva, občas duchovní, nechyběli ani zástupci měšťanského patriciátu. Ostatně jedním z efektů takových schůzek bylo navazování osobních kontaktů.

Byl sem vesel rád, však s bázní boží! – Dlouho, ale ne věčně! – Frejířem jsem, k tomu se znám, kdekolivěk počnu milovati, všudy pytlem mám. – Hej, bej, hej, bej, mé, mé, mé, bé, bé, bé. – Již stalo se, jináč bejti nemůže. – Má klisna klepouchá a má žena poctivosti nemá. – Miluji Maruši a to beru na svou duši. – Ne všemu věř, co slyšíš, ne všeho mluv, co vidíš. – Och, co já rád dobrý víno piji! – Smrt všemu konec. – Věc Bohem souzena, člověka nemine. – Venuše, ty jsi má smrt! – Vrh' jsem přes přívoru. – Všeho do času.

1580 Smluvil pan Petr Vok s baumistrem mistrem Baltazarem (Maggim z Arogna) o rozebrání a rozlámání věže na Bechyni. – 1581 Stala se smlouva celá a dokonalá s mistrem Baltazarem, … že má v Bechyni stavení udělat. (V. Březan o renesanční přestavbě)

Celkový pohled

Průčelí zámku

BEZDĚZ

Královský hrad z r. 1264 (Přemysl II. Otakar) na vrcholu Velkého Bezdězu (604 m) | v 17. století přestavba na pevnost nedokončena; pustne | oživený zájem v době romantismu (K. H. Mácha: Večer na Bezdězu)

Po smrti Přemysla Otakara II., krále „železného a zlatého", v srpnu 1278 na Moravském poli se správcem Čech a poručníkem svého bratrance Václava, jemuž nebylo ještě ani celých sedm let, stal braniborský markrabě Ota V. Dlouhý. K působení *Braniborů v Čechách* snesli kronikáři barvité obrazy zmaru, všeobecné zkázy a epidemií a dali jim nálepku *zlých let*: *Dědiny hynou, města scházejí a hrady, vzájemně se ničíce, upadají.* Ota správu země nezvládal a pokusy o tvrdou politiku vyvolávaly nespokojenost. Zjevné ovšem bylo, že pokud si má udržet nějaký vliv, musí mít v rukách kralevice. Začátkem února 1279 ho nechal (načas i s matkou) převézt na pevný, ale také vlastně moderní, až luxusní Bezděz (*jen chatrně oděné je naložili na vůz a dovezli na hrad po příkrých cestách a tmavých úvozech*). Václava mělo čekat *těsné vězení pod stráží přeukrutných Němců cizozemců.* Mezi zářím a listopadem jej Ota převezl z dosahu Čechů krátce do Žitavy a potom na svůj oblíbený hrad Špandavu u Berlína.

Často mu chybělo jídlo, zřejmě mu scházel i chléb, když hladový vstával; několik roků tam prožíval v odřených šatech… Vycházel v roztrhaných střevících. (…) Častějším hladověním se dostal do tak krajního stavu, že tehdy ani nemohl vykonávat tělesnou potřebu. Pasáže Zbraslavské kroniky sugestivně líčící Václavovy útrapy se braly doslovně jako vyprávění očitých svědků. Není však takové zacházení v rozporu s Otovým cílem udržet si správu země? Jak by mu byl prospěšný trpící princ na pomezí života a smrti? – Nezpochybňujeme tím psychické strádání osmiletého chlapce, odloučeného od blízkých, ale popis útrap nevyznívá příliš přesvědčivě. Je možné připustit určité zanedbání péče, spíše však z nedbalosti než cíleně. Ve vzdálené Špandavě bezprostřední nebezpečí princova úniku nehrozilo a zdá se, že se tu mohl zapojovat do bohatého společenského a politického dění. Další indicií je pozdější nekonfliktní vztah k markraběti či vysoká intelektuální úroveň kralevice – je vůbec představitelná, kdyby se mu v Braniborsku nedostávalo adekvátní výchovy?

Proč tedy autoři zkreslili kralevicovo „zajetí" jen těmi nejtemnějšími odstíny? První část kroniky byla zamýšlena jako oslavný spis, takřka le-

Celkový pohled

Kaple sv. Michaela

genda líčící „mučednické dětství“ v kontrastu s pozdější velikostí a slávou. Kronika měla podpořit svatořečení krále coby dobrodince církve, jenž založil i zbraslavský klášter, v němž po jeho smrti začali sepisovat své dílo. – Když v roce 1283 opět Čechové spatřili svého mladého krále, měli vážné obavy o jeho zdraví. I podle průzkumu tělesných ostatků se zdá, že v dětství trpěl rachitidou, křivicí, vyvolanou nedostatkem vitamínu D. I tak ale Václav II. vyrostl v silnou vladařskou osobnost.

> Sám se zřídka zúčastnil žertovných nebo nicotných her chlapeckých, sám se naprosto vyhýbal zábavám mladíků. – Po chlapeckém způsobu s požitkem pojídal první plody a z jakéhosi zvyku se hrozil pohledu na kočky a zvuku jejich mňoukání. (Zbraslavská kronika o Václavovi II.)

BÍLÁ HORA

Opukový vrch (381 m) | bitva 1620: stavovská konfederace 21 000 mužů (velí Kristián z Anhaltu) – ztráty asi 1300 | císařští 27 000 mužů (velí K. B. Buquoy a Maxmilián Bavorský) – ztráty asi 300 | poutní kostel Panny Marie Vítězné (J. B. Santini aj.) | 1960 součást Prahy

Kdybychom měli pole nejpříhodněji šikovat, nikde by se to nehodilo lépe než zde! Stavovští velitelé měli pravdu: bojiště plně vykrývalo převahu katolíků, kteří museli překonávat příkrý sráz a bažinatý terén. Jenže stavové s bitvou vlastně ani nepočítali, podle pravidel vojenské logiky byl takový boj pro útočníka předem ztracený. A tak přípravy podcenili, zákopy a místa pro děla nebyly řádně nachystané. Připočtěme nevhodné šikování vojáků, jejichž morálka nebyla kvůli nesplacené mzdě valná. – Do boje se nehrnul ani císařský generál Buquoy (navíc zraněný v rozkroku), jenže Maxmilián Bavorský, který přivedl posily od říšské Katolické ligy, na bitvě trval. Když nad ránem v neděli 8. listopadu

Památník bitvy (1920)

1620 dorazili jejich vojáci pod bělohorský kopec, dohodli se nakonec na zkusmé *šarvátce* s omezenými silami – a dál se uvidí.

Habsburská strana zaútočila krátce po poledni na levé křídlo stavů. Už druhý sled se nestačil divit: protivníkovy jednotky se daly *spěšně a bez zastávky* na útěk! A s sebou začaly strhávat další, na nic nečekala ani uherská jízda. Boj se poté přenesl do středu stavovské sestavy, situace se tu vyvíjela podobně; pouze dočasnou komplikací pro císařsko-ligistické se ukázal odvážný a poněkud ztřeštěný útok jízdy. Nato velitel stavů Anhalt rezignovaně opustil bojiště. Zbývalo eliminovat pravé křídlo, přitlačené k vysoké zdi obory. „Moravané" (němečtí žoldnéři placení z moravských peněz) si nepřipravili únikové cesty, ztráty tak byly citelné. Dalším jednotkám ukrytým v oboře se však už nestalo nic, do boje vůbec nezasáhly.

Od začátku *velké šarvátky* uběhly necelé dvě hodiny. Král Fridrich Falcký, aniž tušil o válečných manévrech, obědval s anglickými vyslanci. Když boj zaznamenal, vyjel k městské bráně u Pohořelce, kde *spatřil nešťastný útěk svého vojska; poděšen hrozným nářkem žen, vrátil se na Hrad.* Bavor s Buquoyem oslavili vítězství polní mší a přenocovali v letohrádku Hvězda. Před polednem následujícího dne vjel generál do Prahy, právě když jiným koncem svou metropoli narychlo opouštěl Fridrich, příznačně přezvaný na *zimního krále*. Praha kapitulovala a s ní většina země. – Na obranu města, na jehož dobývání by si přitom vojska netroufla, nikdo vážně nepomýšlel. Bylo to nepřekvapivé vyústění potíží, s nimiž se české stavovské povstání, započaté pražskou defenestrací r. 1618, dlouhodobě potýkalo. *V správě jak politické, tak i válečné jsou znamenití zmatkové a smíšenice,* glosoval kronikář. Nepomohlo ani propojení všech zemí Koruny české s odbojnými stavy rakouskými a uherskými, nedostávalo se důkladnější zahraniční podpory, nemluvě o finančních prostředcích. Až po nějakém čase se ukázalo, že povstání nastartovalo *dlouhou válku*, jak současníci mluvili o válce třicetileté.

Kostel Panny Marie Vítězné

Letohrádek Hvězda

Tu potracena starobylá chvála česká, následující pak zhouba a žalost převeliká! Nebo Pražané všech tří měst pražských, hned po té porážce lid ten vojenský císařský do měst pražských beze všeho odporu vpustivše, se k ruce císaři Ferdinandovi poddali. (Mikuláš Dačický)

BÍLINA

MPZ a archeologická rezervace (hradiště z 10. století) | hrad vystřídal barokní zámek Lobkoviců (G. P. Tencalla, A. Porta); nepřístupný | lázně Kyselka | 1930: 10 688 obyvatel (4168 Čechů); dnes 14 633

Útok římského krále Jindřicha III. proti knížeti Břetislavovi (na trůně od r. 1035) v srpnu roku 1040 se skládal ze dvou směrů. Hlavní voj směřoval na Domažlicko; druhý vedlejší táhl přes Krušné hory, poté obešel Chlumec a směřoval k Bílině. Počáteční úspěchy tohoto saského méně početného vojska byly zřejmě způsobeny i chabou obranou, či dokonce zradou bílinského velitele Prkoše. *Sasové s vévodou Ekkehardem … vtrhli do Čech a malou krajinku okolo řeky Bíliny nepřátelsky zpustošili. Když však se jejich vévoda doslechl zlé zprávy, že Slované dobyli nad císařem vítězství* (u Brůdku)*, zastavil se u Hněvina mostu nad řekou Bílinou, jsa na velikých rozpacích, zda se má pokusit o štěstí v boji…* Kníže Břetislav mu vzkázal: *„Jestliže do tří dnů nevyjdeš z této mé země, … mečem ti hlavu setnu a obličej ti položím k zadku.“* Vévoda *ač nerad* skutečně odtáhl zpět do Saska. *S*právce bílinského hradu však podle Kosmovy kroniky neušel tvrdému trestu: *Prkoš, správce hradu Bíliny, podplacen byv saskými penězi, nepostavil se na stráž před* (hraničním) *opevněním, nýbrž položil hlídky až tam, kde jsou lesíky nepřátelům schůdné. … Kníže dal mu vyloupat oči, utít ruce i nohy a hodit ho do hlubin řeky.*

Spojitost s boji r. 1040 má také poustevník Vintíř (Günther). Durynský šlechtic, prý spřízněný s králem římským i uherským, se v padesáti stal řeholníkem a poustevníkem. Poslední léta života strávil ještě hlouběji v šumavských hvozdech, kde r. 1045 v devadesáti zemřel. Zdá se, že při bojích r. 1040 se zasloužil o bezpečné vyvedení saských bojovníků právě onoho druhého voje z Čech: *A ti z našich, kteří až dosud zůstávali v provincii, byli po zásahu poustevníka Vintíře bez újmy vyvedeni a vrátili se.*

Secesní radnice

Náměstí se zámkem

„Když mé vojsko nezvítězí, / ať tu radši zhynem všici… / Nechceme-li dát jim v plen / statky i čest našich žen, / nesmíme se Němcům vzdát. / A kdo by chtěl prchnout snad, / nevyvázne bez nehody. / Bude zabit strážci Chody.“ (kníže Břetislav v Dalimilově kronice)

BLANÍK

Dvojice hřbetů Načeradské vrchoviny: Velký Blaník (636 m) a Malý Blaník (564 m) | pozůstatky keltského hradiště, hradu a barokní kaple | 1895 rozhledna na Velkém Blaníku

O svou památnost se hora (Velký) Blaník přihlásila dost pozdě. V pramenech se prvně objevuje až od přelomu 14. a 15. století, také jako sídlo lapkovských tlup. Nejasné je pozadí pověrečných poutí na nižší z vrchů, zakázaných arcibiskupskou komisí r. 1405 (jejím členem byl mistr Jan Hus). Ještě v 17. století Bohuslav Balbín shrnoval, že Blaník *prostým lidem v sousedství poskytuje hojnou látku k pověstem.* (Název značí kopec s mokrými loukami.)

Proroctví *Velmi hrozné a strašlivé předpovědění* blouznivce Mikuláše Vlásenického († 1495) hrozilo Čechům za jejich bezbožnost mnohými pohromami, přičemž zkázu země ohlásí osm znamení včetně toho, že *hora blanická pomalu schnouti bude.* Do země vtrhnou čtyři cizácká vojska, závěrečná bitva se odehraje před Blaníkem. Zvítězí věrní Čechové – husité. Blanické vojsko tak bylo na světě. Ve *Vidění Oldřicha*

Blaničtí rytíři (Votice)

Kaple sv. Máří Magdalény (Malý Blaník)

z Rožmberka (15.–17. století) se hora sice objeví, ale hlavní roli sehraje sv. Václav. – Až do 19. století nikde není výslovně potvrzen husitský charakter vojska, ani to, že jeho vůdcem je sv. Václav. Pověst se ale viditelně šířila a přibývalo podrobností. Kolem r. 1730 byl zapsán proslulý dialog: Když děvečka z Louňovic zabloudí mezi spící vojáky, odpoví na dotaz jednoho z probuzených: *Je už čas? – Dosud ne.*

Tajuplný příběh sílil dobovým romantismem; ve 30. letech 19. století se propojil obrozenecký zájem o husitství a svatováclavská tradice. Klácelova báseň *Hlas z Blaníku* měla kvůli cenzuře dvojí verzi – rukopisnou husitskou a tištěnou václavskou. *Hurrah již je tu čas! Zbuďte se, zbuďte se, bratři, Žižka /Václav/ vůdce je náš, on vede k slávě nás, Hus /Vojtěch/ je nám kazatel smělosti.* Báseň Hynka Veselého z r. 1848 osoby zase prolnula: *Na komoni svaté kníže* (Václav), *prápor stkvoucí pne do výše, za ním Boží bojovníky otec Žižka staví v šiky; kněz jim žehná… Aj! toť Mistr* (Hus), *kněz vojínů, jehož popel plyne v Rýnu.*

V Čechách 2. poloviny 19. století nebylo literáta, hudebníka či výtvarníka, který by blanické téma nezpracoval. Blaník se stal symbolem národní naděje, vždyť jako hora se i národ po mnohasetletém spánku probouzí k novému rozvoji. Za nekropolí padlých hrdinů všech vítězných i prohraných bitev Čechů mířili vlastenečtí výletníci, kámen odsud putoval do základů Národního divadla (1868); vznikla rozhledna. – Pozici památné hory Čechů si Blaník tedy vydobyl až v 19. století, kdy vrch dal navíc jméno krajině: zrodilo se Podblanicko. Mýtus o spících bojovnících, vedených knížetem Václavem, vstoupil do pověstí tak samozřejmě, že jeho zdánlivou novost ani nevnímáme. Až bude nejhůř, hora se otevře…

Svatováclavské vojsko spí. Ještě není čas, aby vstalo. To bude ve chvíli největšího nebezpečenství… V rozhodnou chvíli se Blaník otevře, rytíři v plné zbroji vyhrnou se z hory a svatý Václav, jeda na bílém koni, je povede na pomoc Čechům. (A. Jirásek, 1894)

BLANSKO

První zmínka 1131 (hrad) | změny panského sídla do konce 19. století | v 18. století majetek Salmů, též železárny a strojírny | 1930: 4930 obyvatel (46 Němců); dnes 20 174

Zásadní impuls pro zkoumání *moravského Švýcarska*, jak býval Moravský kras označován, přišel r. 1849. Tehdy byl lékařem v salmovských hutích ustanoven Jindřich Wankel (1821–97). Jihomoravský pobyt se mu stal srdcovou záležitostí, nejprve v Jedovnici, ale začátkem 50. let jej zastihujeme v Blansku. Ráječtí Salmové tamní zámek využívali jen občas jako letní byt, a tak ho poskytli pro ubytování svých lidí i vzácných hostů (např. Dobrovský, Mánes). Po čase se přestěhoval do podzámčí; jeho byt se proměňoval v muzeum. *Zavedl mě velmi ochotně do velkého pokoje, já byl vskutku udiven množstvím a rozmanitostí všeho.* (1872)

Nádvoří zámku

Lékařská profese se stávala vedlejší, hlavní byla speleologie a paleontologie. Hned r. 1850 objevil ve Sloupských jeskyních kostru jeskynního lva, zkoumal propadání Bílé vody u Holštejna i Jedovnické propadání. Sestoupil na dno Macochy (1856), kam se snažil proniknout i proudem Punkvy: *Jasně zeleným světlem zářila celá voda … 10 m hluboko. Jako v pohádkovém paláci zářily stěny, strop i krápníky.* Kromě průzkumu jeskyní se zajímal především o nálezy

ze starší doby kamenné, paleolitu (Předmostí u Přerova). Jeho *laboratorium* pro sestavování koster vyhynulých zvířat, počínaje jeskynním medvědem, bylo první na světě.

Proslulost mu však zajistil objev z doby železné (halštatské období 800–450 př. n. l.): Býčí skála v Josefském údolí. Pojmenování jeskynního komplexu je sice daleko starší, ale jako by se vynořilo až r. 1869 s nálezem bratranců Felklových z Olomučan. *Ve vrstvě uhlíků* (uviděli) *býčka z bronzu, který měl trojhrannou vsazenou železnou destičku na čele, po jedné nad plecemi a železný proužek na místě páteře.* – A senzace byla na světě! *Ozbrojení muži vedli ve svém středu skupinu mnoha žen a dívek. Byly krásné a mladé, oděné do drahých oděvů, ozdobené pestrými perlami. (…) Oheň osvětlil hrůzyplnou a strašlivou scénu.* Nešlo o nic menšího než rituální pohřeb náčelníka! Rozsekané kosti, číše z lebky, žároviště, kovárna…

Wankelovy romantické představy se mísí s realitou. Pod drobnohledem moderní vědy z jeho výkladu obstálo máloco. Například ze 40 mladých dívek se vyklubala smíšená společnost 11 starších žen, 17 mužů, 10 dětí a 2 neurčitelných jedinců. – Stojíme ovšem před stejnou záhadou jako blanenský lékař. Co se v jeskyni, původně velmi obtížně přístupné, odehrálo? Poslední výzkumy ji považují za kultovní a pohřební centrum, fungující přes sto let. Ostatky a milodary přitom odplavovala „očistná řeka" – rozvodněný Jedovnický potok.

Objev doktora Wankela proslavil, byl váženým účastníkem mezinárodních antropologických a archeologických kongresů a členem různých společností, avšak domácí muzea o jeho sbírky zájem neměla. Nakonec vše – včetně slavného býčka – zakoupilo Přírodovědecké muzeum ve Vídni. Jistě s povděkem kvitoval, že v objevitelských stopách svého dědy se zamýšlel vydat vnuk Karel Absolon (* 1877), mj. příští objevitel *Věstonické Venuše*.

Mrtvola (náčelníka) byla i s vozem položena na hranici a dříví zapáleno. … Ženy a sloužící byli vehnáni dovnitř, strhali z nich ozdoby a zabili je. Některým usekali ruce, jiným rozpoltili lebku… Koně rozčtvrtili a jejich kusy poházeli po jeskyni. (J. Wankel o Býčí skále, 1882)

Zámek

BLATNÁ

Poprvé 1235 | vodní hrad; základy románské kaple | cenné fresky (1480); přestavba B. Rejt | v 19. století regotizace (B. Grueber) a zámecký park | působiště J. E. Purkyně | 6600 obyvatel

Hlavní rezidenci pánů z Rožmitálu se po začátku l5. století stal navzdory jejich přízvisku vodní hrad v Blatné. Věnovali mu také náležitou péči jako kupříkladu Lev z Rožmitálu (* asi 1425–1482), po němž zůstala vzácná Zelená světnice s freskovou výzdobou. Nebyl to jen tak někdo, v 60. letech dosáhl úřadu nejvyššího zemského sudího a nejvyššího hofmistra království. Stál za svým švagrem, zemským správcem a posléze králem Jiřím z Poděbrad. (Sestra Johanka se r. 1450 stala druhou Poděbradovou ženou.)

Rozsáhlá Jiříkova diplomacie operovala v l. polovině 60. let na několika frontách. Kromě sporů s papežem měla za úkol prolomit jakousi blokádu, v níž se domácí „národní králové" ocitali. Tradiční královské dynastie mezi sebou jen nerady vítaly takové povýšence. *Homo novus* Jiří z Poděbrad tomu čelil neformální diplomatickou ofenzívou, jakousi „propagační cestou" po střední, západní a jižní Evropě. Poselstvo, v jehož čele stanul Lev z Rožmitálu, bylo vybaveno průvodním listem královny Johany, kterým bratra pověřuje návštěvou cizích zemí, aby *poznaje z mnoha stran lidské obyčeje a mravy, mohl nabýt osvědčených zkušeností rytířských*. Jistě se přitom najde čas na neoficiální prezentaci Jiříkovy politiky.

Výprava, čítající 52 koní, vyjela z Prahy v listopadu 1465 a přes německé země dosáhla burgundského dvora, pak zamířila do Anglie. *Veliký podiv v nich vzbudila délka našich vlasů. Říkali totiž, že ještě nikdy neviděli někoho, kdo by nás předčil délkou a spanilostí kadeří. … Říkali, že jsou to vlasy přilepené pryskyřicí.* Průjezd Francií směřoval na Pyrenejský poloostrov, skrz španělské a portugalské končiny až na nejzápadnější mys: *Rozsáhlá ves, které říkali Finis terrae, tj. Konec světa, protože za ní není nic jiného než vody a širé moře, jehož hranic nikdo nezná…* (Portugalci teprve obeplouvali Afriku a Kryštofu Kolumbovi bylo patnáct.)

Cesta zpět vedla přes Itálii, Alpy a rakouské země; domů se rytíři vrátili ke spokojenosti královského páru až v únoru l467. Podrobné in-

Celkový pohled

Pohled z parku

formace obsahuje cestopis jednoho z účastníků Václava Šaška z Bířkova; potvrzuje neformálnost pohostinných setkání. Při turnaji v Kolíně nad Rýnem *kázal pan Lev sezvati vznešené paní a dívky. Sešlo se jich takové množství… Při hostině byly provozovány všelijaké tance a hry. Přitom žádaly paní a dívky a také biskupovým jménem ho uctivě prosily, aby zatančil se svými druhy tance, jak se tančí u nás doma.*

Úspěšní byli Češi i v turnajových zápoleních, vynikal zvláště Jan Žehrovský z Kolovrat. V Bruselu *nemohl zápasník nikterak odolat panu Janovi. Třikrát ho pan Jan povalil na zem. Mezi diváky to vzbudilo velký podiv. Povídalo se totiž, že ve všech zemích vévody burgundského není možné najít siláka jemu rovného, že až do toho času nebyl přemožen… Po tomto zápase vévoda povolal k sobě pana Jana, oděného toliko kabátcem, tak, jak zápasil, ohmatal mu všechny údy, nohy, ruce, prohlédl mu celé tělo.*

Potom žádal pan Jan Žehrovský, aby směl zlomit dřevce na počest přihlížejících urozených paní… Pobodl koně ostruhami a zamířil dřevcem do zdi pod okno, až kůň při tom nárazu dosedl na zadek. (…) Divili se tomu a říkali, že je z potomstva starověkých obrů. (Václav Šašek)

BOLEVEC

VPZ | historická obec (prvně 1382) je jádrem dnešního sídliště (přes 35 000 obyvatel), součást Plzně od 1942 | hřbitovní kaple na památku obětí výbuchu v r. 1917

V pátek 25. května 1917 byl v širokém okolí zaznamenán výbuch muniční továrny v Bolevci u Plzně – součásti Škodových závodů, největší rakousko-uherské zbrojovky. Přinesl přes 200 mrtvých, stovky a stovky zraněných, další stovku nezvěstných. *O ½ 2. hod. odpolední slyšeli jsme zvláštní tvrdou a neobyčejnou ránu… Výbuchem tím uvedeno bylo obyvatelstvo do naprosté paniky. Dostavovaly se prchající proudy dělníků a dělnic… Krev řinula se mnohým z tváře, rukou, hlavy a oděv jejich byl potrhán zvláště u žen od ostnatého drátu ohrady. Výbuchy nábojů se rychle opakovaly. Vtom nová hrozná rána se dostavila, prachárna druhá vyletěla do povětří a za krátkou dobu i prachárna třetí. … Výbuchy podobaly se sopce. Bylo viděti obrovské sloupy a kotouče, jejichž středem vyrážel ohnivý jazyk, na němž rozplýval se bělavý mrak kouře. Do této příšery padaly rány vybuchujících šrapnelů a granátů.* – Zážitek do své knihy *Krakatit* zapracoval Karel Čapek, který v tu dobu pobýval na vzdáleném Žluticku.

Raněných těžce i lehce byla veliká řada. Uvádí se číslo 1000. Hůře bylo těm pozůstalým, jimž milí domů nepřicházeli a kteří v troskách nalezli svůj hrob. Takových nešťastníků bylo z obce naší 59. (…) Napětí trvalo celé dva dny. (školní kronika Třemošné)

Hromadný hrob s kaplí

BOSKOVICE

MPZ s hradem (úpravy 15.–16./17. století), zřícenina po 1733 | přestavbou kláštera vznikl empírový zámek | radnice a kostel sv. Jakuba | zachovalá židovská čtvrť (druhou světovou válku ze 400 Židů přežilo 10) | * malíř O. Kubín | 1880: 5434 obyvatel (Němců 1417); dnes 11 996 obyvatel

Osobitý český vklad do dějin evropské reformace představuje nejen husitství, ale i první vskutku reformovaná církev – jednota bratrská. Roku 1500 už měla pět tisíc členů a počet dál vzrůstal. To bylo důvodem zvýšené míry represe, za níž stáli královi dvořané, kteří jeho jménem vyhlásili povinnost měst vyhledávat a trestat kacíře, neústupní kněží měli propadnout hrdlem. Svatojakubskému mandátu z r. 1508 předcházelo nařízení, jež zároveň nakázalo všem členům i šlechtickým ochráncům dostavit se do Prahy a zříci se bludů. Takovou přívrženkyní zakázané církve byla též paní Marta z Boskovic (* asi 1466).

V listu panovníkovi se na podzim 1507 hrdě přiznala ke své víře a vyzvala jej, aby se stal ochráncem jednoty: *O víru také smím se s svatým Pavlem přiznati, že s tou rotou, kteráž slove kacířská, sloužím Bohu mému… I nevím, proč bych takového odsudku zasloužila, abych z země vypovědína byla aneb usmrcena… A jiných drahně lidí jest v té jednotě, ješto jsou lepší než já. I nerada bych, byste Vaše královská Milost proti takovým lidem ráčili se postaviti, než radějši obránce býti…, abychom, tichý a pokojný život vedouce, Pána Boha chválili.*

Odvaha a síla Marty z Boskovic je úctyhodná i po staletích. Unikátní je přitom nejen obsah, ale též samotný fakt ženské náboženské a politické angažovanosti, pro mužskou společnost (snad až na časy husitské revoluce) stěží akceptovatelný. Králova odpověď vyzněla nesmiřitelně: *Věz jistotně, že jich déle v zemi trpěti nemíníme, neb beze vší milosti, jako lotry kacířské z země vypleníme.* – O Martině dopise se doslechl slavný představitel latinského humanismu Bohuslav Hasištejnský. V náboženské otázce se nijak tolerantně neprojevoval (jediná správná byla podle něj římská katolická církev), avšak ještě víc než kacířské bludy ho šokovalo právě odvážné vy-

Vstup do hradu

Palácové nádvoří

stoupení šlechtičny. *Ačkoli apoštol přikazuje ženám, aby v kostele mlčely, tato žena se opovažuje napsat králi i chránit pod svou ochranou bezbožníky. Snad je toto pohlaví tak chráněno ďáblovými zákony…* (Zkažené, bezbožné) *ženy následovala naše Marta, třebaže bylo lépe, aby měla plno práce s obsluhováním a hleděla si kužele a vlny, než aby s jistou mužskou nestydatostí projevovala zuřivost vůči katolické víře.* (Podle mínění současných historiků nejde o nic jiného než o *efektní výlev intelektuálního misogynství*.)

Pro *pannu velmi pobožnou a v milování pobožnosti horlivou*, jak ji později ocenil Jan Blahoslav, neměla aféra naštěstí žádné nepříjemné následky. Svatojakubský mandát r. 1508 sice činnost jednoty zakázal, církev se načas stáhla do ústraní, ale represe nenásledovaly. Pracovité poddané chránila též jejich katolická vrchnost, o kališnické ani nemluvě. Po otcově smrti (1482) pisatelka trvaleji žila u příbuzných na zámku v Litomyšli; ve městě působila významná bratrská komunita. Zůstala, zdá se, svobodná. Zemřela nejspíš právě tam, snad r. 1514.

Nejprve aby všickni sborové a schodové pikartští (jednoty bratrské), zjevní i tajní, zastaveni a zkaženi byli a osazeni lidmi věrnými. … Všecka jejich učení a psaní jejich bludů, zjevná i tajná, mají zastavena býti a zkažena, knihy jejich všecky spáleny. (Svatojakubský mandát, 1508)

BOUZOV

Hrad a podhradní městečko; poprvé 1317 (Buzo de Buzowe) | možné rodiště Jiřího z Poděbrad | přestavba (až novostavba) kolem r. 1900 pro velmistra řádu německých rytířů

Do moravské krajiny byl hrad usazen v l. 1894–1910 zásluhou arcivévody Evžena Habsburského (* 1863), velmistra řádu německých rytířů, který vznikl v časech křižáckých výprav ve 12. století. Štýrský architekt Georg Hauberisser ale neprováděl rekonstrukci, nýbrž novostavbu: obytná křídla byla stržena a znovu vybudována, změnila se silueta hradu i proporce jeho částí, přibyly věžičky, cimbuří, arkýře, balkóny, štíty. Razantní je výšková proměna sídla – hláska (uvnitř s vězením) dosahuje výšky takřka 60 metrů. Výtky z příliš „tvrdé“ německé inspirace, neladící s krajinou, léty postupně utichaly a z Bouzova se paradoxně stávala *dokonalá vize středověkého pohádkového hradu*. Jako *pozdně romantický přelud „ideálního hradu“* z přelomu 19. a 20. století zůstává živým dokladem dobového přístupu k památkám, natolik odlišného od souběžných památkářských trendů. A také jedním z vůbec posledních nově vzniklých „moderních“ šlechtických sídel.

Cizinec vytvořil na zřícenině ryze českého hradu stavbu německou. Vzory pro rekonstrukci hlavní věže – hlásky – byly hledány (v Německu). Proto je věžní zakončení zpupné, tvrdé a cizí malebné měkkosti českých věží v Náchodě, Frýdlantu nebo Českém Krumlově. (současníci)

Romantický hrad

BRANDÝS NAD LABEM

MPZ; prvně 1304 | 1960 souměstí se Starou Boleslaví | od 16. století královským majetkem (renesanční zámek) | za Rudolfa II. pobyt Tycha de Brahe či Johanna Keplera | 1917 soukromé vlastnictví císaře Karla I. | 1900: 5578 obyvatel; dnes celkem 19 767

Karel Habsburský (* 1887), coby synovec Františka Ferdinanda d'Este *druhý následník trůnu*, si panství zamiloval. Zprvu ocenil lovecké revíry, ale od r. 1908, kdy byl přidělen ke staroboleslavské posádce, zámek obýval trvale. (Roku 1917 ho koupil do svého soukromého vlastnictví.) Příjemný, ohleduplný a zbožný arcivévoda si město získal svou neokázalostí i dokonalou znalostí češtiny. Princ byl vítaným účastníkem rušného společenského dění, byl vidět na náboženských, střeleckých a školních slavnostech, jezdeckých závodech, navštěvoval místní továrny; vypomáhal při hašení požáru, opravě kostela sv. Vavřince atd. (Se svým automobilem Laurin & Klement zažil též první automobilovou nehodu v regionu.) Po svatbě sem roku 1911 uvedl novomanželku Zitu Bourbon-Parma (1892–1989), vítala je *slavnost století. – Se zvláštní radostí přivádím dnes svoji jasnou choť v toto město, jež se mi několikaletým pobytem již tak milým stalo.* Vojenské a další povinnosti zapříčinily vystěhování *Vysokého páru* ze zámku již v předjaří 1912, ale hned téhož léta tu manželé trávili dovolenou.

V císařské roli se tu znovu objevil r. 1917: *Za řeči se starostou obrácen k zámku, hlasitě odpověděl: „Ano zde strávil jsem nejkrásnější léto svého žití!"* Při nástupu na trůn (listopad 1916) sliboval: *Chci činiti vše, aby hrůzy a oběti války byly co nejdříve zažehnány*, ale své záměry zrealizovat nedokázal. (*Císař Karel chtěl mír. Byl jediným slušným mužem, který během války zastával odpovědnou pozici, ale neposlouchali ho*, podotkl spisovatel Anatole France.)

Končí se trapná doba persekuční… Karel se Zitou nejspíš nečekali, že po 28. říjnu 1918 budou obyvatelé Brandýsa a Boleslavi oslavovat rozpad habsburského státu a vznik Českosloven-

Celkový pohled

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázku z knihy Svědkové českých dějin**.**
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.